

OBNOVA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE

Klisović, Natalija

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Polytechnic of
Sibenik / Veleučilište u Šibeniku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:143:421268>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Repository / Repozitorij:

[VUS REPOSITORY - Repozitorij završnih radova
Veleučilišta u Šibeniku](#)

**VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU
UPRAVNI ODJEL
PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ
UPRAVNI STUDIJ**

Natalija Klisović

OBNOVA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE

Završni rad

Šibenik, 2016.

**VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU
UPRAVNI ODJEL
PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ
UPRAVNI STUDIJ**

OBNOVA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE

Završni rad

Kolegij: Izborna pravo

Mentor: mr.sc. Nado Grubić

Studentica: Natalija Klisović

Matični broj studentice: 132711153

Šibenik, rujan 2016.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POVIJEST HRVATSKE SELJAČKE STRANKE	2
2.1. Motivacija za osnivanje Hrvatske seljačke stranke	2
2.2. Uloga Hrvatske seljačke stranke u Kraljevini SHS	5
2.3. Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Kraljevini Jugoslaviji (1929. do 1941.).....	9
2.4. Položaj Hrvatske seljačke strane u NDH i komunističkoj Jugoslaviji	11
3. OBNOVA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE	12
3.1. Rezultati HSS-a na parlamentarnim izborima od 1990.-2016.....	16
3.2. Frakcioniranje i ujedinjavanje stranki s „Radićevskom tradicijom“ – HSS, A-HSS i HSS Braće Radić(2007.-2016.)	18
3.3. Program Hrvatske seljačke stranke 2012.-2016. godine	19
4. ZAKLJUČAK	24
LITERATURA.....	26

Veleučilište u Šibeniku

Završni rad

Upravni odjel

Preddiplomski stručni upravni studij

Obnova Hrvatske seljačke stranke

NATALIJA KLISOVIĆ

Sažetak rada

U radu se obrađuje obnova Hrvatske seljačke stranke. Hrvatska seljačka stranka ima dugu povijesnu tradiciju od 1904. do 1941. godine te je njezino djelovanje bilo najaktivnije za vrijeme Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije. U 1990.-im godinama stvorena je povoljna politička klima za obnavljanje djelovanja stranke koja je akter suvremene hrvatske političke scene od 1990. do danas. Stranka nikad samostalno nije predstavljala vladajuću stranku, no vrlo uspješnu političku poziciju ostvarila je u razdoblju od 2000.-2005. godine. 2007. dolazi do frakcioniranja, a 2016. do ponovnog ujedinjenja stranaka s „radićevskim“ predznakom.

(35 stranica / 0 slika / 1 tablica / 36 literaturnih navoda / jezik izvornika: hrvatski)

Rad je pohranjen u: Knjižnici Veleučilišta u Šibeniku

Ključne riječi: HSS, Stjepan Radić, Antun Radić, Vladko Maček, A-HSS, HSS Braće Radić

Mentor:

Polytechnic of Šibenik

Final paper

Administrative studies

Professional Undergraduate Administrative studies

The Renewal of the Croatian Peasant Party

NATALIJA KLISOVIĆ

Abstract

This paper deals with the renewal of the Croatian Peasant Party. Croatian Peasant Party has a long historical tradition from 1904. till 1941. and was most active during the Serbo-Croat-Slovenian Kingdom and the Kingdom of Yugoslavia. In 1990-ies a favorable political climate has been created for the renewal of Croatian Peasant Party. This party has had an active role in the contemporary Croatian political scene since 1990. The party has never been an independent ruling party, but a very successful political position has been achieved through coalition with left centre parties in the period from 2000. till 2005. Year 2007. has been marked by fractionation and the process of reunification has been concluded in 2016.

(35 pages / 0 images / 1 table / 36 references / original language: Croatian)

The work is deposited in the Library of Polytechnics of Sibenik

Keywords: HSS, Stjepan Radić, Antun Radić, Vladko Maček, A-HSS, HSS Braće Radić

Supervisor:

1. UVOD

Hrvatska seljačka stranka obilježila je hrvatsku političku povijest u 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća boreći se za hrvatsku državnost u različitim državnim zajednicama; s Ugarskom, u Kraljevini SHS i u Kraljevini Jugoslaviji. Njezini osnivači braća Antun i Stjepan Radić bili su snažni zagovornici političke emancipacije seljaka koji nisu imali pravo glasa, a činili su preko 90% hrvatskog stanovništva. U svojoj političkoj borbi zauzimali su se i za prava radnika te za pravednost fiskalne podjele u državnim zajednicama u kojima se Hrvatska nalazila tijekom djelovanja prvotne HSS. Obnovljena Hrvatska seljačka stranka počela je legitimno djelovati 1990. kada je u Hrvatskoj odobren politički pluralizam. Od 1990. do danas obnovljena Hrvatska seljačka stranka kontinuirano djeluje na političkoj sceni, ali je njezin identitet oslabljen unutarnjim frakcijama i naizmjeničnim koaliranjem s dvije najjače političke stranke, a to su HDZ i SDP.

Struktura rada podijeljena je na dvije središnje cjeline. U prvoj cjelini prikazan je razvoj izvorne Hrvatske seljačke stranke koja je osnovana 1904. godine. U drugoj cjelini predstavljen je proces obnove Hrvatske seljačke stranke i njezina suvremena povijest te trendovi u razvoju stranke.

2. POVIJEST HRVATSKE SELJAČKE STRANKE

Središnji značaj u povijesnoj analizi Hrvatske seljačke stranke ima definiranje motivacije za osnivanje Hrvatske seljačke stranke, uloga Hrvatske seljačke stranke u Kraljevini SHS u razdoblju od 1918. do 1929. kao i uloga Hrvatske seljačke stranke u Kraljevini Jugoslaviji do 1941. Razlog tome je što je razdoblje aktivnosti Hrvatske seljačke stranke prije njezine obnove bilo najintenzivnije upravo od 1918.-1941. godine. U povijesnom prikazu je ujedno naveden osvrt na djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH).¹

2.1. Motivacija za osnivanje Hrvatske seljačke stranke

Motivacija za osnivanje Hrvatske seljačke stranke proizlazi iz povijesnih okolnosti u kojima se nalazila tadašnja Hrvatska. Značajan problem predstavljala je teritorijalna razdjeljenost Hrvatske na kraju 19. stoljeća. Naime, Nagodbom iz 1867. godine došlo je do podjele Austro-Ugarske na dva područja: Austriju i Ugarsku, pri čemu je Hrvatska dodijeljena Ugarskoj.² Odnosi između Hrvatske i Ugarske uređeni su godinu dana kasnije donošenjem Hrvatsko-Ugarske nagodbe iz 1868. godine.³ U spomenutoj Nagodbi se formalno ističe kako su Kraljevine Dalmacija, Slavonija i Hrvatska sjedinjene u jednu cjelinu s Kraljevinom Ugarskom, međutim odredbe Nagodbe se u praksi nisu poštovala, budući da su Dalmacija i Istra tretirane kao austrijske pokrajine. Hrvatska i Slavonija su se u navedenom razdoblju dijelile na osam županija, i to: „zagrebačku, varaždinsku, virovitičku, bjelovarsko-križevačku, požešku, srijemsku do Zemuna, modruško-riječku i ličko-krbavsku.“⁴

Osim teritorijalne razjedinjenosti Hrvatske na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, značajan problem je predstavljala nepravedna alokacija državnih prihoda prema kojoj se područjima Kraljevina Dalmacije, Slavonije i Hrvatske alociralo 2.200.000 forinti te se taj iznos nije smio mijenjati u

¹ Matković, Hrvoje, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1999.

² Kardum, Livija, Gajski, Bruno. The 1903 crisis of dualism in Austria-Hungary. *Politička misao*, 49:3/2012., str.97-123.

³ Heka, Ladislav. Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 28:2/2007., str. 931-971.

⁴ Vrbošić, Josip. Povijesni pregled razvitka županijske uprave i samouprave u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 1:1/1992., str. 55-68.

razdoblju od 10 godina.⁵ Tek izmjenom Hrvatsko-Ugarske nagodbe iz 1873. godine, Hrvatska je ostvarila pravo zadržavanja udjela od 45% javnih prihoda prikupljenih na vlastitom teritoriju. Čak i nakon revizije Nagodbe, evidentno je da je položaj tadašnjeg hrvatskog teritorija bio inferioran u odnosu na Kraljevinu Ugarsku.

Kao treći motiv za osnivanje Hrvatske seljačke stranke potrebno je istaknuti demografsku strukturu stanovništva koju su u najvećem broju činili seljaci. Položaj seljaka je bio iznimno težak iz razloga što seljaci nisu imali biračko pravo, a njihove su gospodarske prilike bile ugrožene nepovoljnom strukturom zemljišta, osipanjem zadrugarstva, niskim cijenama poljoprivrednim proizvoda kao i rastom poreza. Opisane prilike uvjetovale su sve veći broj prekomorskih migracija stanovništva.⁶ Upravo navedeni gospodarski trendovi potaknuli su Stjepana Radića na sustavnu političku borbu za prava seljaka te na osnivanje Hrvatske seljačke stranke koje je nagovijestio 1902. godine.⁷

Stjepan Radić označio je početak novog nacionalizma koji ne propagira isključivo buđenje nacionalne svijesti kod inteligencije i građanstva, već i kod seljaka koji su bili prevladavajuća populacija na tadašnjim hrvatskim prostorima. Zaključuje se kako se Stjepan Radić svojim nastojanjima odmiče od Starčevićeve ideje o razvoju državne i nacionalne svijesti koja je isključivala ulogu seljaka.⁸

Političku većinu na području tadašnje Hrvatske imali su Unionisti koji su se zalagali za ugarske interese, dok je Narodna stranka koja se zalagala za hrvatsku samostalnost bila u oporbi. Zahvaljujući borbi za nacionalne interese, Narodna stranka dobila je većinu na izborima 1871. i 1872., no iznevjerila je povjerenje birača daljnjim nagodbama s Ugariima što je uzrokovalo nastanak frakcija unutar stranke i osnivanje Neovisne narodne stranke koju je vodio Mato Mrazović (1880. godine).⁹ Stranku je vodio dr. Ante Starčević i bila je prozvana „obzorašima“.

⁵ Kolar-Dimitrijević, Mira. Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine. Zagreb: Hrvatska narodna banka, 2013. Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 53:2/2015., str. 531-533.

⁶ Nejašmić, Ivan. Iseljavanje iz Hrvatske u evropske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine–pokušaj kvantifikacije. Migracijske i etničke teme, 6:4/1990., str. 511-526.

⁷ Horvat, Rudolf. Hrvatska na mučilištu. Hrvatski Rodoljub, Zagreb, 1942.

⁸ Mužić, Ivan. Stjepan Radić u Kraljevini SHS. Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1990.

⁹ Kolar-Dimitrijević, Mira. Kako su narodnjaci pobijedili na izborima 1871.?(Nepoznata brošura Ivana Mažuranića?). Povijesni prilozi, 14:14/1996., str. 163-207.

Od 1883.-1903. kao ban u Hrvatskoj je imenovan grof Dragutin Khuen Hedervary te je njegova vladavina predstavljala ekspanziju mađarske vladavine. Braća Antun i Stjepan Radić te Vladko Maček i drugi osnivači i prvaci Hrvatske seljačke stranke odrastali su u okolnostima u kojima je hrvatski narod bio potlačen pod mađarskom čizmom te su spoznali da se borba za socijalnu pravednost i političku slobodu ne može ostvariti bez političke emancipacije seljaka. Stjepan Radić je 1895. bio student prava te je zajedno s ostalim sveučilištarcima izrazio bunt prema vladavini bana Khuena i spalio je mađarsku zastavu na Trgu Bana Jelačića. Kako je njemu i ostalim prosvjednicima tom prilikom uskraćena mogućnost studiranja u Austro-Ugarskoj, završio je studij u Parizu te se 1902. Vratio u Zagreb na poziciju tajnika „koalirane opozicije“. Kako tadašnja „koalirana opozicija“ nije razmotrila Radićev prijedlog da u naziv stranke uvrsti pridjev seljačka, istupio je iz stranke prava zajedno s dr. Antunom Radićem i drugim osnivačima Hrvatske seljačke stranke.

Iako je ideja o političkom angažiranju seljaka nastala prije samog osnivanja stranke, Hrvatska pučka seljačka stranka formalno je osnovana 1904. godine, a njezini osnivači bili su braća Antun i Stjepan Radić.¹⁰ Može se zaključiti da je „Stjepan Radić, kao i njegov brat Antun, vidio je budućnost Hrvatske u njezinu seljaštvu pa se na kraju razišao s Hrvatskom strankom prava i došao do zaključka, da kako je potrebno osnovati potpuno novu stranku koja bi organski spajala narodne interese s idejom socijalnog napretka koji je trebao, prije svega, pomoći upravo seljaštvu.“¹¹

¹⁰ Boban, Branka. Shvaćanja Antuna i Stjepana Radića o mjestu i ulozi seljaštva u gospodarskom, društvenom i političkom životu. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 12:1/1979., str. 265-304.

¹¹ Rychlik, Jan. Braća Radić i Hrvatska seljačka stranka. *Zbornik Janković*, 1:1/2015., str. 91-99.

2.2. Uloga Hrvatske seljačke stranke u Kraljevini SHS

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) nastala je nakon kapitulacije Austro-Ugarske monarhije 1918. godine. U to se vrijeme kao goruće pitanje nametnulo pitanje prirode odnosa sa Srbijom pri čemu su se osnivači Hrvatske seljačke stranke zalagali za očuvanje političke slobode Hrvatske u novoj federaciji. Međutim, nakon što je prijestolonasljednik Aleksandar Karađorđević u ime Kralja Petra I. proglasio Kraljevinu SHS, hrvatska državnost i samostojnost je izgubljena.¹² Navedenim proglašenjem je ugašena prvotna težnja Stjepana Radića da oslobodi hrvatski narod od tuđinskih okova i da se ujedinjenje u Kraljevinu SHS provede pod sljedećim uvjetom: „da narod samostalno odlučuje o tome što i na kakav način želi, bez prisile.“¹³ Međutim, krajem studenog 1918. Svetozar Pribičević je izvršio pritisak na Odbor za ujedinjenjem SHS sa Kraljevinom Srbijom zbog teške vanjske i unutarnje situacije i posljedično je u prosincu objavljen i spomenuti proglas prijestolonasljednika.

Nakon proglasa Aleksandra Karađorđevića i spoznaje o gubitku hrvatske državnosti, u Zagrebu su organizirani prvi prosvjedi, a sumnjalo se kako je organizator prosvjeda bio upravo Stjepan Radić. Međutim, Radić se u to vrijeme nije nalazio u Zagrebu već u Pragu te je izbjegao vrlo vjerojatni pritvor.¹⁴ Predsjednikom nove Vlade proglašen je Stojan Protić te je njegova prva zadaća trebala biti ratifikacija prvoprosinačkog akta. Međutim, ratifikacija nije provedena uz opravdanje da je Hrvatski Sabor priznao Narodnu skupštinu SHS. Za razliku od Hrvatske, srbijanska Narodna skupština je ratificirala prvoprosinački akt te je 30. siječnja 1919. donesen privremeni Ustav Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.¹⁵ Ustavom je definiran ustroj Kraljevine SHS, odnosno Kraljevina je proglašena ustavnom monarhijom s narodnim predstavništvom. Institucija Kralja bila je nepovrediva, on nije mogao biti tužen niti je imao obvezu nekom odgovarati za donesene odluke.

Politička zbivanja u prosincu 1918. i siječnju 1919. godine bila su potpuno oprečna političkim idejama i stavovima Stjepana Radića koji se snažno protivio ideji da su Zemaljska Vlada za Slavoniju i Hrvatsku kao i splitska Zemaljska Vlada za Dalmaciju postale podčinjene centru u Beogradu. Sa političkog stajališta Stjepana Radića, jedan je centar (Pešta) zamijenjen drugim

¹² Rychlik, Jan. *op.cit.*, str. 91-99.

¹³ Boban, Branka. *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*. Zavod za Hrvatsku Povijest Filozofskog Fakulteta Sveučilišta, 1998.

¹⁴ Matković, Hrvoje, *op.cit.*, 1999.

¹⁵ Matijević, Zlatko. Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919.-1928.). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 32:1/2000, str. 257-266.

(Beogradom). Radić je ujedno bio svjestan kako je hrvatska izgubila svaki oblik samostalnosti u donošenju odluka jer je jedini autoritet bio srbijanskim snagama naklonjen Svetozar Pribićević.¹⁶ Zajedno s usponom novog centra, rastao je i broj žandara koji su se često koristili silom kako bi se suprotstavili svim političkim neistomišljenicima.

Na meti tadašnjih redarstvenika našli su se i brojni pripadnici tadašnje Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS), zbog čega je vođa stranke Stjepan Radić u veljači 1919. organizirao Glavnu skupštinu. Na skupštini je Radić prezentirao *rezoluciju* u kojoj stranka HPSS prosvjeduje protiv nasilja protiv uključenosti Hrvatske u Kraljevinu SHS. Rezolucija se sastojala od pet točaka. „U prvoj točki se traži ukidanje nepravednog omjera zamjene bivših austrougarskih kruna za jugoslavenske dinare. Dalje se u rezoluciji traži pripojenje hrvatskih krajeva pod talijanskom okupacijom. Važno mjesto u rezoluciji zauzima i zahtjev Zemaljskoj vladi u Zagrebu da kod ministarstva isposluje da Hrvati u vojnoj službi ne moraju služiti u Albaniji i Makedoniji, nego u Hrvatskoj.“ Rezolucija je poslana središnjim vlastima zemalja te se o njoj odlučivalo tijekom mirovne konferencije koja je održana u Parizu. Kako bi se rezolucija mogla predstaviti na mirovnoj konferenciji u Parizu, bilo je potrebno prikupiti potpise diljem Hrvatske, u čemu su središnje vlasti nastojale spriječiti pristaše Hrvatske pučke seljačke stranke. Međutim, poteškoćama usprkos, sakupljen je značajan broj potpisa, i to 167.667. Zajedno s potpisima, rezolucija je proslijeđena T.W. Wilsonu, članu mirovne četvorice u Parizu.¹⁷

Središnje vlasti Kraljevstva SHS formirale su u veljači 1919. Privremeno narodno predstavništvo Kraljevstva čija je uloga bila nadzor rada Vlade. Od ukupno 296 članova predstavništva iz Hrvatske su izabrana samo dva predstavnika, a to su bili Dragutin Kovačević i Stjepan Radić.¹⁸ Kako Stjepan Radić i ostali pristaše Hrvatske pučke seljačke stranke nisu smatrali monarhijski ustroj države legitimnim, odbili su sudjelovanje u Privremenom narodnom predstavništvu Kraljevine SHS.

Navedeni potez Radićevih pristaša uzrokovao je cenzuru lista „Dom“ u kojem je Radić prezentirao ideje republikanizma. „Njegova je republikanska misao naravno vezana uz kontekst vremena u kojem je nastala i ideju stvaranja samostalne

¹⁶ Janjatović, Bosiljka. Hrvatska 1928.-1934. godine: vrijeme organiziranih političkih ubojstava. *Povijesni prilozi*, 13:13/1995, str. 219-244.

¹⁷ Perić, Ivo. *Stjepan Radić 1871. – 1928*. Dom i Svijet, Zagreb, 2003.

¹⁸ Perić, Ivo. *Op.cit.*, str. 301.

hrvatske države, ali istovremeno omogućuje razumijevanje nekih značajki suvremene situacije i to osobito u svojoj temeljnoj postavci – usuglašavanja liberalnih, demokratskih i socijalnih elemenata unutar hrvatske politike.“¹⁹

Istodobno s ukidanjem časopisa „Dom“ u kojem je Stjepan Radić promovirao republikansku političku misao, militantne pristaše središnje vlasti, poznate pod nazivom *pribičevci* prosvjedovale su ispred Slavonske knjižare u Zagrebu zahtijevajući da ban Palečak uhići Stjepana Radića, što je isti prema uputama iz Beograda i učinio. Kao opravdanje za uhićenje 25.03.1919. istaknuta je Radićeva republikanska misao i antirežimsko djelovanje. Kada je u Hrvatskoj postavljen novi ban Marko Laginja, stvoreni su uvjeti za puštanje Stjepana Radića i drugih prvaka stranke na slobodu, međutim niti punih mjesec dana nakon oslobođenja biva ponovno uhićen zbog javnog političkog djelovanja.²⁰ U Kraljevini su održani izbori za Ustavotvornu skupštinu, nakon kojih Stjepan Radić odlučuje preimenovati stranku u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS) kako bi i nazivljem promovirao svoje republikanske ideje. Temeljna ideologija je bila borba za lokalnu autonomiju i izravnu demokraciju. Kada je Ustavotvorna skupština 12.12.1920. započela s radom, pripadnici HRSS nisu položili prisegu Kralju jer je skupština počela s radom bez njih. HRSS se ponovno deklarirao kao protivnik apsolutističke vladavine.²¹

U ožujku 1921. Radić je odlučio izraditi Ustav Neutralne seljačke Republike Hrvatske je koji je proglašen u svim općinskim središtima i selima Banske Hrvatske. Ustavom je utvrđeno pravo na samoopredijeljenje pa i odcjepljenje. Istovremeno s donošenjem Ustava Neutralne seljačke Republike Hrvatske, Ustavotvorna skupština SHS je donijela *Vidovdanski ustav* 28. lipnja 1921., kojim se Kraljevina dijeli na 33 oblasti. To nije zaustavilo Radića i HRSS u borbi za republikansku političku misao.²² Prema Vidovdanskom Ustavu, Ustavotvorna skupština Kraljevine SHS nastavila je djelovati kao Narodna skupština Kraljevine SHS, a HRSS nije sudjelovao ni u radu ovog tijela. U ovom razdoblju uslijedio je proces upravnog komadanja Hrvatske na što je oformljen Hrvatski blok sastavljen od HRSS-a, Hrvatske

¹⁹ Cipek, Tihomir, Šadek, Vladimir. Teorija republikanizma Stjepana Radića. *Historijski zbornik* 62:2/2011., str. 411-425.

²⁰ Boban, Branka. Ivan Peršić o Stjepanu Radiću: u povodu knjige Kroničarskih spisa Ivana Peršića. *Časopis za suvremenu povijest* 35:1/2003., str. 261-284.

²¹ Matković, Hrvoje, *op.cit.*, 1999.

²² Janjatović, Bosiljka. "Uvreda Veličanstva": teži zločin u karadževićevskoj kraljevini." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 30:1/1998., str. 245-256.

zajednice i Hrvatske stranke prava.²³ Hrvatski blok je ujedinjeno nastavio borbu za hrvatski suverenitet te je predstavljao opoziciju srpskom hegemonizmu i apsolutizmu. Radić je sastavio memorandum upućen delegatima ženevske konvencije u kojem upozorava na problem negiranja hrvatske državnosti i protestira protiv prvoprosinačkog akta te kritizira centralizam. Na parlamentarnim izborima 1923. HRSS je izašla samostalno i bila druga stranka po broju glasova u Narodnoj skupštini Kraljevine SHS. U ovom je razdoblju razvijena težnja za uspostavljanjem Hrvatske, Slovenije i Bosne kao posebnih jedinica u sklopu Kraljevine.²⁴ Rezultat Radićevih nastojanja bio je stvoriti centrum između opozicije i radikala koji ima političku snagu da sruši Pašićevu radikalnu vladu ukoliko provede diobu država na oblasti prema Vidovdanskom ustavu. Uz uvjet da ne provodi taj dio Ustava, Pašiću je omogućena radikalna vlada.

Potom je Stjepan Radić održao političke govore u kojima se obrušava na kraljicu Mariju, a zatvorsku kaznu je izbjegao bijegom u inozemstvo. Putuje u London odakle se bori za podršku zapadnih sila te se 1924. uključuje u Seljačku internacionalu.²⁵ U Hrvatsku se vratio s nacrtom Hrvatsko-Srpskog sporazuma, no spoznao je kako za vrijeme Pašićeve vlade sporazum neće biti moguće realizirati. Jačanje republikanske moći predstavljalo je prijetnju po kralja te su uvedene nove represivne mjere vlade Pribićević-Pašić.

1925. Radić je s ostalim vrhovnim ljudima u HRSS-u ponovno uhićen te terećen za širenje boljševističke ideologije. Uslijed tereta zatvorske kazne, Radić je odlučio reducirati program stranke. Po dogovoru s Pašićem iz naziva stranke je uklonjen pridjev republikanska te stranka od 1925. do danas djeluje kao Hrvatska seljačka stranka. Potpisan je sporazum o međustranačkoj suradnji s radikalima i oformljena je radikalsko-radićevska vlada.²⁶ Radić postaje ministar prosvjete u novoformljenoj vladi. Nakon pada Pašićeve vlade uslijed korupcije, HSS ponovno dolazi u opoziciju. Iako o opoziciji, Radić nije želio poremetiti odnose sa srpskim narodom. HSS je postao izuzetno angažiran u radu oblasne skupštine u Zagrebačkoj županiji na čije je čelo izabran Vladko Maček. U ovom razdoblju Radić ujedno

²³ Matković, Hrvoje, *op.cit.*, 1999.

²⁴ Ratej, Mateja. *Kratkotrajna suradnja Slovenske ljudske stranke sa Stjepanom Radićem–Blok narodnog sporazuma i seljačke demokracije. Časopis za suvremenu povijest* 2 /2009, str. 523-542.

²⁵ Vlajčić, Gordana. *Ideološka polazišta Stjepana Radića i Seljačke internacionale u pregovorima o suradnji 1924. Politička misao* 33:2-3/1996., str. 234-253.

²⁶ Dugački, Vlatka. *Slovačke manjinske tiskovine u međuratnoj Jugoslaviji (1918–1941). Studia lexicographica* 5:2(9)/2013., str. 51-84.

prepoznaje seljačku ideju kao narodnu ideju i osniva Narodni seljački klub u koji poziva muslimane i Srbe. Uz list „Dom“ pokrenut je i list „Novi Val“ s ciljem promocije narodne politike. Međutim Radićev zaokret i suradnja s radikalima rezultirala je manjom potporom birača na izborima 1927. godine. Te su se godine i Pribićević i Radić (politički protivnici) našli u opoziciji te su formirali Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK) koja je dala snažan obol u radu Narodne skupštine.

Zbog snažnog kritičkog stava prema vladajućima, Radić je postao preopasan politički protivnik te je u lipnju 1928. upozoren da ne dolazi u skupštinu zbog mogućnosti da ga se ubije. To se i dogodilo. Puniša Račić je izveo atentat na Gjuru Basaričeka, Stjepana Radića, Ivana Grandju i Pavla Radića. Zastupnici SDK potom su napustili rad Skupštine i Beograd te se okupili na sastanku u Zagrebu kojem je predsjedao Vladko Maček. Istaknuo je kako se rad skupštine ne priznaje bez prisutnosti članova SDK i kako njezine odluke ne vrijede za tzv. prečanske zemlje. Rezoluciju je potpisao i sam Stjepan Radić koji je potom preminuo od posljedica ranjavanja u Skupštini.

2.3. Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Kraljevini Jugoslaviji (1929. do 1941.)

Djelovanje Hrvatske seljačke stranke u Kraljevini Jugoslaviji obilježeno je političkom aktivnošću Vladka Mačeka koji je vodio stranku. Temeljna značajka stranke pod Mačekomim vodstvom je bilo osnivanje poluvojnih organizacija – Hrvatske seljake zaštite i Hrvatske građanske zaštite.²⁷ Cilj osnivanja navedenih organizacija bilo je sprječavanje nasilja nad hrvatskim seljaštvom. Razlozi za osnivanje poluvojnih organizacija u Mačekovo doba uvjetovani su prirodom Mačekova odnosa sa središnjom vlasti u Kraljevini Jugoslaviji kao i prirodom Mačekova odnosa s ustaškim pokretom. Dok je Kraljevina SHS bila kvaziparlamentarna država, razdoblje od 1929. do 1934. obilježila je osobna kraljeva diktatura, od 1934.-1939. Kraljevina Jugoslavija je funkcionirala kao policijska država, a od 1939. do 1941. kao srpsko-hrvatski kondominij.²⁸ Zbog nasilnog pripajanja teritorija Kosova i Makedonije Kraljevini Jugoslaviji, u navedenim dijelovima Kraljevine godinama se pružao

²⁷ Ramet, Sabrina P. Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji. *Časopis za suvremenu povijest* 1/2011, str. 137-154.

²⁸ Ibid, str. 137-154.

oružani otpor središnjim vlastima. Značajan problem u Kraljevini bio je vezan i uz fiskalnu politiku. Naime, porezno opterećenje nije bilo jednako u različitim dijelovima Kraljevine, već su Hrvati i Slovenci plaćali veće poreze od Srba, a najviše razine vlasti bile su izuzetno korumpirane.

Kada je kralj 1929. godine uspostavio diktaturu, ujedno je okončao i postojanje svih političkih stranaka²⁹, međutim Maček je na taj potez odgovorio upravo stvaranjem poluvojnih organizacija s ciljem zaštite hrvatskog seljaštva. 1932. godine na području Ludbrega je došlo do pobune hrvatskih seljaka, a u isto vrijeme svoje neslaganje s kraljevom diktaturom iskazuje i ustaški pokret u Hrvatskoj.³⁰ Od 1929.-1932. godine Vladko Maček je bio u vezi s Pavelićem kojeg je na Mačekov zahtjev primio Benito Mussolini. Maček je pritom težio da njegova povezanost s ustaškim pokretom ostaje tajna.³¹

Maček je težio uspostavljanju federativnog ustroja Jugoslavije iz čega je razvidno da je probleme sa središnjom vlašću želio rješavati mirnim putem i koristeći se legitimnim pravilima političke igre. Zbog sklonosti federativnom ustroju, Maček i Pavelić su se našli pred raskolom suradnje. Za razliku od Ustaškog pokreta, Maček je sa Hrvatskom seljačkom strankom imao političku volju za rješavanje hrvatskog pitanja u okvirima Jugoslavije kao federativne države.³² Nakon što je Ante Trumbić sastavio dokument pod nazivom Zagrebačka punktacija koji su potpisale sve vodeće osobe u stranci, pa tako i Maček, on biva uhićen i osuđen na tri godine zatvora. Tijekom 1933. i 1934. godine raste napetost između HSS-a i ustaškog pokreta jer se HSS zalagao za mirno rješavanje sukoba. Međutim, nestabilnost u političkim okolnostima navela je Mačeka na osnivanje vlastitih poluvojnih organizacija. Maček je na skupštinskim izborima 1935. ostvario značajan politički uspjeh i potporu birača.

U to vrijeme Maček je stekao i potporu dijela Srba pa čak i dijela pravoslavnog svećenstva. Nakon uspješnih rezultata izbora obnovljen je list „Seljačka sloga“ koji se bio prestao izdavati u vrijeme kraljeve diktature od 1929.-1934. godine. Međutim, iste godine je započeta nova represija nad hrvatskim narodom nakon što je na skupštinskim izborima pobijedila vlada Milana Stojadinovića što je dodatno ojačalo potrebu za osnivanjem poluvojnih organizacija,

²⁹ Tuđman, Franjo. Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941., II. knj., Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993., str. 32.-33.

³⁰ Ramet, Sabrina P. op.cit., str. 137-154.

³¹ Boban, Branka. Vladko Maček u emigraciji—od izlaska iz zemlje do odlaska u SAD. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 39:1/2007., str. 243-258.

³² Ibid, str. 243-258.

usmjerenih protiv djelovanja četničkih i komunističkih organizacija. Kako je djelovanje HSZ-a jačalo, središnje vlasti su izdale naredbe kako bi omogućile njegovo djelovanje.

Dolaskom na vlast novog predsjednika jugoslavenske vlade Dragiše Cvetkovića 1939. godine otvoren je put ka mirnog rješavanju Hrvatskog pitanja u okvirima Jugoslavije. Cvetković i Maček imali su za cilj postići kompromis i sporazum. Međutim, Maček se ipak osigurao u slučaju neuspjeha u pregovorima te je iskazao volju da bi Hrvatska mogla ući u personalnu uniju s Italijom. Sporazum Cvetković-Maček ipak je uspješno okončan u travnju 1939. te je 24. kolovoza 1939. Uspostavljena autonomna Banovina Hrvatska na čijem je čelu bio Ban Ivan Šubašić, dok je Maček postavljen za zamjenika predsjednika jugoslavenske vlade. Ustaški pokret snažno je kritizirao Mačekove političke poteze.

2.4. Položaj Hrvatske seljačke strane u NDH i komunističkoj Jugoslaviji

Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije, 10. travnja 1941. godine osnovana je Nezavisna Država Hrvatska (NDH) koja je u svojem djelovanju bila potpuno ovisna o okupatorskim silama Osovine – Italiji i Njemačkoj. U političkim okolnostima koje su vladale u NDH, Vladko Maček i HSS su u potpunosti pasivizirali svoje djelovanje, uslijed činjenice da je NDH kontinuirano nastojao izolirati Mačeka sa političke scene. Maček je u listopadu 1941. odveden u koncentracijski logor u Jasenovcu te je potom bio u izolaciji u stanu Vjekoslava Luburića da bi 1945. godine emigrirao u Francusku. Ostatak života proveo je u SAD-u te je kao suosnivač stranke bio snažan zagovornik njezine obnove i smatrao je kako bi Jugoslavija trebala imati konfederativno uređenje.³³ U komunističkoj Jugoslaviji (1945.-1989.) rad stranke je bio organiziran u emigraciji.

³³ Schmidt, Amy. Vladko Maček i Hrvatska seljačka stranka: prizori iz izbjeglištva. Časopis za suvremenu povijest 37:2/2005., str. 407-422.

3. OBNOVA HRVATSKE SELJAČKE STRANKE

Politički preduvjeti za obnovu Hrvatske seljačke stranke razvili su se 1989. godine kada se u narodu sve više počela buditi težnja za demokratskim sustavom i političkim pluralizmom. U svijetlu novih političkih i društvenih težnji 20. studenog 1989. održana je obnoviteljska skupština Hrvatske seljačke stranke. U vrijeme održavanja obnoviteljske skupštine, rad stranke još uvijek nije imao legitimitet, odnosno obnovljena Hrvatska seljačka stranka stekla je legitimitet tek u veljači 1990. godine. Prvi izabrani predsjednik obnovljene Hrvatske seljačke stranke bio je dr. Nikola Novaković, dok su za potpredsjednike obnovljene stranke izabrani Ivan Zvonimir Čičak i Tomislav Jugović.³⁴

U sklopu obnovljene Hrvatske seljačke stranke ubrzo je došlo do unutarnjeg raskola uslijed političkog neslaganja predsjednika stranke dr. Novakovića i potpredsjednika Ivana Zvonimira Čička. Dr. Novaković iskazao je težnju da se obnovljena Hrvatska seljačka stranka pridruži Koaliciji narodnog sporazuma. „Koalicija narodnog sporazuma je izborni savez osnovan 1. ožujka 1990. u Zagrebu, kojemu su pristupili Hrvatska demokratska stranka (M. Veselica), Hrvatska kršćanska demokratska stranka (I. Cesar), Hrvatska socijalno-liberalna stranka (D. Budiša) i Socijaldemokratska stranka Hrvatske (A. Vujić). Uz stranačke vođe, izvanstranački osnivači KNS-a su bili S. Dabčević-Kučar, M. Tripalo, D. Haramija, S. Bijelić i dr. Na izborima za Sabor 1990. osvojila 11 zastupničkih mjesta. Nakon izbora Koalicija se raspala na temeljne stranke, a skupina osnivača utemeljila je Hrvatsku narodnu stranku (HNS) na čelu sa Savkom Dabčević-Kučar.“³⁵

Ivan Zvonimir Čičak zajedno sa većinom članova stranke bio je protivnik pristupanju HSS-a u Koaliciju narodnog sporazuma te je dr. Novaković smijenjen, a na čelo stranke je postavljen Ivan Zvonimir Čičak. Stranka je ovim neslaganjem podijeljena na dvije frakcije: Novakovićevu i Čičkovu te su se već na prvim parlamentarnim izborima koji su se održali 1990. godine pojavile dvije skupine istog imena. Veće povjerenje birača stekla je obnovljena Hrvatska seljačka stranka pod vodstvom dr. Novakovića koja je osvojila tri saborska mandata.

³⁴ Budimir, Davorka. Hrvatska politička elita na početku demokratske tranzicije. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 7:1/2011., str. 73-97.

³⁵ Koalicija narodnog sporazuma, <http://proleksis.lzmk.hr/31623/>, 16. rujna 2016., str. 1.

Čičkova Hrvatska seljačka stranka nije osvojila nijedan mandat, a stranka je ušla u koaliciju s pobjednicima prvih parlamentarnih izbora: Hrvatskom demokratskom zajednicom (HDZ).³⁶

U obnovljenoj Hrvatskoj seljačkoj stranci postojalo je još nekoliko frakcija. Temeljni razlog tog pojavi bilo je polaganje prava na tradiciju Stjepana Radića od strane više političkih skupina (primjerice na njegovu se tradiciju poziva i HDZ), ali i pristup imovini povijesne Hrvatske seljačke stranke koja je nacionalizirana u komunističkoj Jugoslaviji. Kako bi se ojačala snaga stranke na političkoj sceni, javila se potreba za ujedinjenjem različitih frakcija. Središnji odbor koji je djelovao u Bruxellesu inicirao je proces ujedinjenja, a za tu inicijativu je najviše zaluzan Drago Stipac.

Skupština ujedinjenja Hrvatske seljačke strane održana je 25. svibnja 1991. godine. U napomeni o osnivanju stranke stoji da je obnovljena „Hrvatska seljačka stranka legitimni sljednik Hrvatske pučke seljačke stranke, osnovane 22. prosinca 1904. godine, koja je od 1919. godine pod imenom Hrvatska republikanska seljačka stranka, a od 1925. pod sadašnjim imenom neprekidno djelovala, sve do prekida javnog rada stranke u domovini, 11. lipnja 1941. Stranka je ilegalno postojala u Hrvatskoj od 1941. godine, a vodstvo Stranke javno je djelovalo u izbjeglištvu do prosinca 1989. godine, kada je obnovljeno djelovanje Stranke u domovini. 1991. godine Središnji odbor iz inozemstva prenio je svoj mandat na izabrano vodstvo Stranke u Hrvatskoj. Stranka je u listopadu 2000. imala oko 41.000 članova.“³⁷ Na čelo ujedinjene stranke koja je preimenovala naziv u „HSS braće Radić“ imenovan je Drago Stipac.

Nastavljajući se na tradiciju Radićeve Hrvatske seljačke stranke, obnovljena stranka ponovno osniva povijesno značajne organizacije Seljačka sloga (1991.) i Gospodarska sloga (1992) godine. Godine 1999. obnovljen je rad Hrvatskog radničkog saveza i organizacije žena Hrvatsko srce. Iste godine osniva se Hrvatski seljački savez (slika 1).

³⁶ Hrvatska seljačka stranka Stjepana Radića, <http://www.croatianhistory.net/etf/hss.html>, 18. rujna 2016., str. 1.

³⁷ Hrvatska seljačka stranka. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8322, 07. rujna 2016., str.1.

Slika 1. Organizacije obnovljene Hrvatske seljačke stranke

Izvor: Hrvatska seljačka stranka. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8322, 07. rujna 2016., str.1.

Cilj djelovanja pojedinih organizacija u sastavu Hrvatske seljačke stranke je borba za kvalitetu života i prava seljaka i radništva i borba za adekvatnu kvalitetu života kroz politički angažman žena u organizaciji „Hrvatsko srce“.

Za vrijeme dok je Drago Stipac predsjedavao obnovljenom Hrvatskom seljačkom strankom ostvarene su snažne veze između HSS-a u Republici Hrvatskoj i Bosne i Hercegovine. Naime, Drago Stipac se kao jedan od vodećih hrvatskih političara snažno zalagao za rješavanje krize na prostoru Bosne i Hercegovine i borio se za ravnopravnost identiteta i zastupanja interesa svih triju konstitutivnih naroda koji nastanjuju Bosnu i Hercegovinu kao integralnu državu. Ustroj Bosne i Hercegovine na kantonalnoj osnovi rješenje je koji je Drago Stipac prvi prepoznao, a međunarodna zajednica usvojila ga je nekoliko godina kasnije. Sukladno interesima za Bosnu i Hercegovinu, Drago Stipac je ujedno bio jedan od osnivača obnovljene Hrvatske Seljačke stranke na području te države.³⁸ Kako je Drago Stipac do 1994. godine teško obolio, morao je odstupiti s mjesta Predsjednika Hrvatske seljačke stranke.

Na unutarstranačkim izborima koji su održani krajem 1994. godine za predsjednika Hrvatske seljačke strane izabran je Zlatko Tomčić. Upravo pod predsjedanjem Zlatka Tomčića

³⁸ Mulaosmanović, Admir. Plan Kontakt-grupe i politika Alije Izetbegovića 1994. godine. *Prilozi* 41/2012., str. 203-222.

obnovljena Hrvatska seljačka stranka je doživjela najveće političke uspjehe. Na izborima 2000. stranka je osvojila 17 mandata u Saboru. Te je godine HSS koalirao sa Hrvatskom narodnom strankom (HNS), Liberalnom strankom (LS), Istarskim Demokratskim Saborom (IDS) i Akcijom Socijaldemokrata Hrvatske (ASH). Predsjednik obnovljene Hrvatske seljačke stranke Zlatko Tomčić obnašao je funkciju Predsjednika Sabora RH u razdoblju od 2000.-2003. godine, a bio je i v.d. Predsjednika Republike Hrvatske u veljači 2000. godine. Za vrijeme Tomčićevog predsjedavanja obnovljenom Hrvatskom seljačkom strankom, HSS je imao važnu ulogu u izvršnog vlasti jer je petero članova stranke obnašalo ministarske i potpredsjedničke funkcije u Vladi RH. Na čelu sa Zlatkom Tomčićem 2002. godine, Hrvatska seljačka stranka ujedno je primljena u Europsku pučku stranku u kojoj je stekla status promatrača.³⁹

Stranka je doživjela neuspjeh na parlamentarnim izborima 2003. godine kao i na lokalnim izborima 2005. godine te je stoga smijenjen predsjednik Zlatko Tomčić. Unutarstranačkim izborima za predsjednika stranke je postavljen Josip Friščić. Josip Friščić je tijekom svojeg mandata ušao u koaliciju s Hrvatskom Demokratskom Zajednicom (HDZ) čime je došlo do snažnog desnog zaokreta u političkoj orijentaciji stranke te je i povjerenje dotadašnjih birača dovedeno u pitanje. Strepnja vezana uz povjerenje birača HSS-a potvrđena je na lokalnim izborima 2009. godine. Stranački zaokret rezultirao je manjim brojem župana što je bio jasan znak nezadovoljstva vodstvom stranke od strane birača.

Za vrijeme privremene Vlade koju je vodila gđa. Jadranka Kosor unutar Hrvatske seljačke stranke su se javili otpori i težnje da funkciju Ministra poljoprivrede obnaša član te stranke. Navedena neslaganja ukazala su na visok stupanj frakcioniranja unutar stranke i potrebu za promjenom stranačkog vodstva. Navedeno stanje potvrđuje i vrlo loš rezultat stranke na Parlamentarnim izborima 2011. godine kada je izabrano novo vodstvo te je predsjednikom stranke postao Božidar Pankretić. Na izvanrednim Parlamentarnim izborima HSS je osvojio jedan saborski mandat, a na izvanrednim parlamentarnim izborima 2016. pet mandata.⁴⁰

³⁹ Mašić, Barbara. Stranačka struktura Hrvatskog sabora 1990.-2010. *Pravnik* 44:89/2011., str. 67-82.

⁴⁰ Državno povjerenstvo Republike Hrvatske. <http://www.izbori.hr/ws/index.html?documentId=8BD9243DD4840AD3C1257C5C004BF6B3>, 10. rujna 2016., str. 3.

3.1. Rezultati HSS-a na parlamentarnim izborima od 1990.-2016.

U tablici 1 prikazani su rezultati obnovljene Hrvatske seljačke stranke na parlamentarnim izborima u razdoblju od 1990.-2016. godine.

Tablica 1. Rezultati HSS-a na parlamentarnim izborima od 1990.-2016.

Godina	Predsjednik	Broj mandata u Hrvatskom Saboru	Koalicija
1990.	Ivan Zvonimir Čičak	0	
1990.	Nikola Novaković	3	
1992.	Nikola Novaković	3	
1995.	Zlatko Tomčić	10	"Novi Sabor" - HSS; HSL; IDS; LS; HSS; ASH
2000.	Zlatko Tomčić	16	HSS; IDS; LS; NHS; ASH
2003.	Zlatko Tomčić	10	
2007.	Josip Frišić	6	HSS-HSL
2011.	Josip Frišić	1	
2015.	Branko Hrg	2	Domoljubna koalicija
2016. (izvanredni izbori)	Krešo Beljak	5	Narodna koalicija

Izvor: izrada autora

Na temelju rezultata u tablici 1 zaključuje se kako je na broj saborskih mandata obnovljene stranke HSS značajan utjecaj imao snažan politički zaokret u stranci nakon što je Zlatko Tomčić napustio funkciju predsjednika stranke. Međutim, na izvanrednim izborima održanima 2016. godine, broj zastupničkih mandata stranke počinje bilježiti trend rasta prvi put nakon 2000. godine (grafikon 1).

Trend kretanja broja saborskih zastupnika HSS u razdoblju od 1990. do 2016. godine prikazan je na grafikonu 1.

Grafikon 1. Trend kretanja broja zastupničkih mandata stranke HSS

Izvor: izrada autora

Značajne oscilacije, odnosno smanjenje broja saborskih zastupnika HSS u Hrvatskom Saboru u razdoblju od 2003. do 2015. ukazuje na nedostatak povjerenja biračkog tijela u vodstvo stranke. Obnovljena stranka HSS suočila se s problemima frakcioniranja što je dovelo do značajnog ugrožavanja reputacije i identiteta stranke. U sadašnjem trenutku se može zaključiti kako je i položaj hrvatskog seljaka kao temeljnog glasača za HSS iznimno ugrožen visokim cijenama sirovina, skupim kreditnim plasmanima te konkurencijom jeftinih uvoznih poljoprivrednih proizvoda.⁴¹ Kako bi stranka vratila povjerenje birača, ključna je snažnija borba za položaj hrvatskog seljaka u gospodarstvu i društvu.

⁴¹ Cvrtnjak, Tamara, Vuković, Ksenija, Kedmenec, Irena. Poticanje samostalnijeg tržišnog nastupa: stavovi hrvatskih poljoprivrednika. *Ekonomski misao i praksa*, 1/2013, str. 161-176.

3.2. Frakcioniranje i ujedinjavanje stranki s „Radićevskom tradicijom“ – HSS, A-HSS i HSS Braće Radić(2007.-2016.)

Kako je navedeno u prethodnom poglavlju, gubitak povjerenja birača izazvao je snažne frakcije u Hrvatskoj seljačkoj stranci. Tako je 2007. godine osnovana stranka A-HSS ili Autohtona Hrvatska Seljačka stranka čiji je prvi predsjednik bio Jasenko Stipac, a danas stranka djeluje pod vodstvom Stanka Grčića. Cilj osnivanja stranke je bilo ponovno oživotvorenje političkih načela i ideala za koje su se zalagala braća Stjepan i Antun Radić. Temeljne vrijednosti stranke A-HSS su stoga „pravica, poštenje, vjera, obitelj, ljubav prema Domovini i rad.“⁴² Temeljni motiv osnivanja stranke A-HSS bilo je nezadovoljstvo birača koalicijom HSS sa HDZ-om na parlamentarnim izborima 2007. Treća stranka koja se poziva na tradiciju braće Radić je stranka HSS Braće Radić na čijem je čelu Ivan Begović.

Navedena podjela unutar stranaka HSS, A-HSS i HSS Braće Radić uzrokovala je podjelu i rasipanje biračkog tijela te je stoga zaključeno kako je nužno ponovno ujedinjavanje stranki s Radićevskim predznakom. Pregovori triju stranaka s Radićevskom tradicijom završili su 05. kolovoza 2016. godine te je postignut dogovor o ujedinjenju stranaka i prelasku članova, županijskih, gradskih i općinskih organizacija frakcioniranih stranaka u članovo stranke HSS. Na ovaj način osnažena je pozicija matične stranke HSS te je HSS-ovo članstvo povećano za čak 6000 članova.

Do odluke o ujedinjenju je došlo iz razloga što su svi čelnici i članovi stranaka s Radićevskim predznakom bili ujedinjeni oko ideje da u sklopu Narodne koalicije postignu što bolje rezultate na izvanrednim parlamentarnim izborima 2016. godine. Postupak ujedinjenja rezultirao je povećanjem broja saborskih mandata HSS-a sa 1 u 2015. na 5 u 2016. godini. Po donošenju odluke o ujedinjenju frakcioniranih stranaka s Radićevskim predznakom, stranke A-HSS i HSS Braće Radić brisane su iz registra političkih stranaka. Po završetku izbora 2016. na koje je HSS izašao kao član Narodne koalicije (SDP-HNS-HSS-HSU), predsjednik stranke HSS odlučio je dati podršku HDZ-u u osnivanju Vlade čime je ponovno poljuljano povjerenje birača.

⁴² Statut A-HSS. https://www.google.hr/search?q=A-HSS+pravica+po%C5%A1tenje&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab&gfe_rd=cr&ei=N0riV7uyMavs8wf9jLOIBQ, 07. Rujna 2016., str. 1.

3.3. Program Hrvatske seljačke stranke 2012.-2016. godine

Osnovne odrednice Programa Hrvatske seljačke stranke od 2012.-2016. godine koncipirane su u 13 točaka, i to: gospodarstvo, poduzetništvo i financije; regionalni razvoj, turizam i lokalna samouprava; odgoj, obrazovanje, znanost i sport; prostorno uređenje, urbanizam i zaštita okoliša; energetika, infrastruktura promet i telekomunikacije; poljoprivreda, šumarstvo ribarstvo i ruralni razvoj; obrtništvo, malo i srednje poduzetništvo; zdravstvo; rad, mirovinski sustav, obitelj i socijalna pitanja; kultura i komunikacije; vanjski poslovi, međunarodna suradnja i sigurnost; uprava i unutrašnji poslovi.⁴³

Načela na kojima se temelji gospodarski oporavak Hrvatske u programu HSS-a su ulaganja u privatni sektor, i to osobito u mala i srednja poduzeća u prerađivačkom, energetsom te turističkom sektoru. Ulogu države u poticanju rasta i razvoja gospodarstva HSS vidi u kombinaciji financijskih i fiskalnih poticaja. Osobit značaj se daje poticanju malog i obiteljskog poduzetništva kao motora razvoja hrvatskog gospodarstva. HSS se ujedno zalaže za modernizaciju javne uprave i osnivanje javnih agencija s ulogom potpore razvoju poduzetništva. Na makroekonomskoj razini prepoznata je potreba za stabilnom monetarnom politikom, te poreznom reformom uz snižavanje poreznog opterećenja u privatnom sektoru. Kao stranka koja se zalaže za zaštitu položaja seljaka u gospodarstvu i društvu, HSS predlaže uvođenje snižene stope PDV-a od 10% na poljoprivredne proizvode i proizvode prehrambene industrije. Snižavanje javnog deficita na rashodovnoj strani te osnivanje fiskalnog fonda za poticanje investicija također je važna odrednica programa stranke u makroekonomskoj politici.⁴⁴

HSS je u svojem programskom usmjerenju prepoznao problem regionalne nejednakosti u Republici Hrvatskoj, na koji ukazuju i brojne znanstvene studije.⁴⁵ Navedeni problem jedan je od središnjih problema u programu HSS posebice iz razloga što regionalna nejednakost proizlazi upravo iz depopulacije i gospodarskog pustošenja ruralnih krajeva. Ujednačen

⁴³ Osnovne odrednice Programa HSS od 2012.-2016. <http://www.hss.hr/o-nama/programi/>, 19. rujna 2016., str. 2.

⁴⁴ Osnovne odrednice Programa HSS od 2012.-2016. <http://www.hss.hr/o-nama/programi/>, 19. rujna 2016., str. 2.

⁴⁵ Jurlina Alibegović, Dubravka. Izazovi efikasnog vođenja regionalne politike u Hrvatskoj. *Političke analize* 5:17/2014., str. 30-34.

regionalni razvoj stoga je temeljni preduvjet za ravnopravnu poziciju seljaka u suvremenoj Hrvatskoj. Kako bi se navedeni cilj ostvario nužna je dosljedna provedba fiskalne decentralizacije s ciljem jačanja lokalne samouprave. Tri su temeljna cilja HSS-a u osiguranju uravnoteženog regionalnog razvoja na području RH:

- Razvoj lokalne zajednice;
- Razvoj otoka, brdsko-planinskih i ruralnih područja;
- Razvoj pograničnih područja.

Navedeni ciljevi planiraju se ostvariti uz sufinanciranje sredstvima iz EU Fonda za regionalni razvoj, Europskog socijalnog fonda i Kohezijskog fonda.

U području odgoja, obrazovanja, znanosti i sporta HSS se zalaže za modernizaciju kurikulumu i sustavno ulaganje u unaprjeđenje ljudskih resursa. Osobit naglasak u programskom usmjerenju stranke stavljen je na jačanje strukovnog srednjoškolskog obrazovanja. Obrazovni sustav se poima kao osnova i priprema za cjeloživotno učenje. HSS prepoznaje potrebu za snažnijom suradnjom znanstvenog i poslovnog sektora te stavlja naglasak na znanstveno-istraživački rad usmjeren u poboljšanje i modernizaciju poslovanja.⁴⁶ Jedan od značajnih ciljeva za koje se HSS u svojem programskom usmjerenju zalaže je i zalaganje za daljnji proces informatizacije i digitalizacije obrazovnih sadržaja. U pogledu sporta HSS prepoznaje značaj odvajanja profesionalnih sportskih organizacija od javnog sektora kao i potrebu za promoviranjem uloge amaterskog bavljenja sportom u prevenciji bolesti.

U pogledu prostornog planiranja stranka se zalaže za donošenje novih Prostornih planova na području RH uz dijalog sa dionicima iz lokalne i regionalne samouprave. Promovira se održiv pristup upravljanju prostorom uz načelo očuvanja prirodnih i kulturnih bogatstava zemlje te se promovira ideja osiguranja naknada lokalnim i regionalnim samoupravama za provedu infrastrukturnih projekata od državnog značaja. U pogledu zaštite okoliša HSS se zalaže za održivo gospodarenje otpadom te zaštitu prirodnih resursa uz redovnih monitoring stanja u okolišu. Na programe koji se odnose na prostorno planiranje i zaštitu okoliša nadovezuju se i stranačke smjernice iz područja energetike, infrastrukture, prometa i telekomunikacija. „HSS se zalaže za novu Strategiju energetskega razvitka Republike Hrvatske do 2020. godine s

⁴⁶ Osnovne odrednice Programa HSS od 2012.-2016. <http://www.hss.hr/o-nama/programi/>, 19. rujna 2016., str. 6.

pogledom do 2030. godine⁴⁷ – pri čemu se posebno naglašava podizanje razine energetske učinkovitosti te povećanje udjela energije koja se dobiva iz obnovljivih izvora.

U pogledu upravljanja infrastrukturom i osobitom prometnom infrastrukturom, HSS smatra kako je potrebno slijediti odredbu EU „prema kojoj se 10% goriva treba osigurati iz biomase“⁴⁸ (poštivanje navedene odredbe ojačalo bi ulogu seljaka kao proizvođača goriva iz biomase). Drugi se prijedlog vezan uz upravljanje infrastrukturom odnosi na povećanje kvalitete infrastrukturnih objekata u ruralnim područjima RH, što je jedan od temeljnih preduvjeta uravnoteženog regionalnog razvoja u budućnosti RH.

Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo i ruralni razvoj su pitanja koja predstavljaju okosnicu stranačkog programa HSS-a. Kao primarni cilj poljoprivredne politike ističe se sukladnost sa Zajedničkom agrarnom politikom EU. HSS želi uvesti novu politiku raspolaganja državnim zemljištima kako bi se potakla poljoprivredna proizvodnja i osnivanje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Važan cilj je i unaprjeđenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje kako bi se uvozni trendovi pretvorili u izvozne. Izvozni potencijal može se ostvariti samo kroz daljnje udruživanje i okrupnjavanje pojedinih proizvođača poljoprivrednih proizvoda.

U izlasku na tržište EU poljoprivrednicima trebaju pomoći specijalizirane javne agencije. Nužno je ulagati u izgradnju bioplinskih postrojenja kako bi se unaprijedila ekološka održivost poljoprivrednih gospodarstava. Cilj programskih odrednica vezanih uz ruralnih razvoj u HSS-u je očuvanje tradicijskih značajki hrvatskog sela s posebnim naglaskom na razvitak seoskog prostora, očuvanje izvornih i zaštićenih pasmina te marketinšku pripremu proizvoda za izlazak na tržište.⁴⁹

Poljoprivredni i ribolovni sektor u RH se nalaze u različitoj poziciji nakon ulaska u EU, budući da su u sektoru ribarstva uskraćeni proizvodni poticaji. Iz tog se razloga HSS zalaže za uvođenje horizontalnih potpora sektoru ribarstva u vidu fiskalnog rasterećenja. HSS naglašava potrebu modernizacije infrastrukturnih kapaciteta u ribarstvenom sektoru te za stabilizaciju ulova gospodarski važne ribe i modernizaciju flote uz primjenu selektivnih ribolovnih alata. Prijedlog stranke je umanjnjem parafiskalnih nameta potaknuti razvoj marikulture i

⁴⁷ Ibid, str. 10.

⁴⁸ Osnovne odrednice Programa HSS od 2012.-2016. <http://www.hss.hr/o-nama/programi/>, 19. rujna 2016., str. 13.

⁴⁹ Ibid, str. 13.

akvakulture. Tržište ribom potrebno je unaprijediti putem veletržnica i ribarskih zadruga. Jednako je važno ulaganje u sektor prerade ribljih proizvoda.

U pogledu upravljanja šumama kao značajnim prirodnim bogatstvom u RH, HSS je donio sljedeće programske smjernice:⁵⁰

- održivo upravljanje šumskim resursima prema najboljoj EU praksi;
- poticanje ulaganja u moderne pilanarske i prerađivačke kapacitete; te
- stvaranje klastera primarne prerade drva i proizvođača namještaja.

U pogledu poticanja obrtništva te malog i srednjeg poduzetništva HSS se zalaže za osiguranje početnog financiranja putem Hrvatske banke za obnovu i razvoj (HBOR) te za osnivanje fondova za poticanje malog i srednjeg poduzetništva kao i za stvaranje poticajne regulatorne klime. Prema programu HSS-a, neiskorištenu državnu imovinu potrebno je angažirati kroz izgradnju poduzetničkih inkubatora i tehnoloških parkova, a osobito je važno osigurati potporu za mlade i žene u sektoru obrtništva te malog i srednjeg poduzetništva.

HSS se zalaže za dostupnost kvalitetnih zdravstvenih usluga svim građanima te za povećanje kvalitete, dostupnosti i ekonomske učinkovitosti sustava. Osobit naglasak se stavlja na povećanje dostupnosti primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite kao i na provedbu preventivnih programa s ciljem očuvanja zdravlja i kvalitete života.⁵¹ Jedan od načina unaprjeđenja ekonomske uloge zdravstva su daljnja ulaganja u razvoj zdravstvenog turizma u RH.

U području politike rada HSS se zalaže za sigurnost rada i zaštitu prava radnika uz visoku razinu sindikalne organiziranosti te za smanjenje broja nezaposlenih. HSS teži reorganizaciji mirovinskog sustava kako bi veću postotak uplaćenih sredstava bio raspoloživ osiguraniku te za povećanje udjela prosječne mirovine u prosječnoj plaći sukladno inflacijskim kretanjima i povećanju životnih troškova. Jednako tako cilj je popularizirati koncept udomiteljstva i socijalnog poduzetništva. Za HSS obitelj je temeljni stup društva te je iz tog razloga potrebno povećati stopu nataliteta u hrvatskom društvu i osigurati ravnomjernu regionalnu distribuciju

⁵⁰ Ibid, str. 14.

⁵¹ Ibid, str. 15.

naseljenosti u RH. Borba za besplatno studiranje središnja je tema HSS-ove politike usmjerene na mlade.⁵²

HSS se bori za povećanje proračunskih izdataka u sektor kulture te za smanjenje stope PDV-a na knjige. Zalaže se za informatizaciju gradova i naselja te za povećanje stupnja računalne pismenosti. Osobit naglasak je na povećanju suradnje između Ministarstva turizma i Ministarstva kulture kako bi se kroz kulturni turizam promovirale kulturne i tradicijske vrijednosti RH.

U pogledu vanjskih poslova, međunarodne suradnje i sigurnosti, HSS podržava članstvo Republike Hrvatske u Europskoj uniji i zalaže se za dosljednu primjenu pravne stečevine EU u RH. Svoju stranačku orijentaciju HSS ispunjava i putem članstva u Europskoj pučkoj stranci. Osim toga, u stranci je prepoznat značaj daljnje suradnje sa zemljama u regiji, i to putem političke suradnje sa strankama slične orijentacije. Kako bi se osigurala sigurnost RH, HSS se zalaže za proces modernizacije Hrvatske vojske te za povezivanje hrvatskog industrijskog sektora s obrambenim sektorom kako bi se kroz javnu potrošnju obrambenog sektora potakao rast industrijske proizvodnje.⁵³

HSS-ov prijedlog temeljite reforme javne uprave odnosi se na smanjenje ukupnog broja ministarstava kao i na smanjenje ukupnog broja tijela središnje uprave koja se bave problematikom donošenja zakonskih i podzakonskih akata. Stranka osobito naglašava značaj depolitizacije uprave kao ključ povećanja njezine efikasnosti u ispunjenju potreba građana kao i potrebu kontinuiranog usavršavanja javnih djelatnika. Razvoj etičnosti poslovanja javne uprave i provedba antikorupcijskih mjera trebaju biti osnova uspješnog rada javnog sektora.

Kako bi se racionalizirao obujam javne uprave, u HSS-ovim programskim odrednicama se predlaže da se RH podijeli na 5 do 6 regija koje bi predstavljale tijela regionalne uprave i samouprave, a navedene regije bi ujedno bile i izborne jedinice.⁵⁴

⁵² Ibid, str. 17.

⁵³ Ibid, str. 22.

⁵⁴ Ibid, str. 22.

4. ZAKLJUČAK

Na temelju izlaganja u radu zaključuje se kako je Hrvatska seljačka stranka imala snažan politički obol u hrvatskoj političkoj povijesti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Idejni začetnici i osnivači povijesne Hrvatske seljačke stranke braća Radić i Vladko Maček borili su se za rješavanje hrvatskog pitanja u zajednici s Ugarskom, Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji. Središnje pitanje za koje su se zalagali je republikansko pitanje Stjepana Radića, a Vladko Maček se zalagao za konfederativni ustroj Kraljevine Jugoslavije. U NDH i komunističkoj Jugoslaviji stranka nije djelovala ili je djelovala u inozemstvu.

Težnja demokratskom uređenju i političkom pluralizmu ponovno se probudila krajem 1980.-ih i početkom 1990.-ih kada su u Hrvatskoj osnovane dvije frakcije obnovljene Hrvatske seljačke stranke dr. Novakovića i Ivana Zvonimira Čička. Obnovljeni HSS dao je najveći politički obol u suvremenoj hrvatskoj povijesti za vrijeme predsjedavanja Zlatka Tomčića, dok nakon tog razdoblja stranka postupno gubi povjerenje birača te dolazi do raskola na HSS, A-HSS i HSS Braće Radić. Frakcija A-HSS nastala je kao rezultat nezadovoljstva članstva zbog koalicije s HDZ-om. U kolovozu 2016. dolazi do ujedinjenja triju stranaka s radićevskim predznakom u HSS koji je na parlamentarne izbore 2016. izašao kao dio Narodne koalicije. Nakon izbora, predsjednik stranke se odlučuje dati potporu Vladi HDZ-a.

Na temelju prikaza razvoja obnovljene Hrvatske seljačke strane, može se zaključiti da je riječ o stranci koja postupno gubi povijesni identitet koji je imala. Razlog tome je previsok stupanj ovisnosti o dvije većinske stranke u RH (HDZ i SDP) te političko zaokretanje u donošenju odluka o koaliranju koje posljedično rezultira osipanjem biračkog tijela i rastućim nepovjerenjem birača. Iz prikaza suvremene povijesti Hrvatske seljačke stranke evidentna je potreba za kontinuiranim povratkom Radićevim vrijednostima što ukazuje na odstupanja današnje, u odnosu na povijesnu Hrvatsku seljačku stranku.

U pogledu programskog usmjerenja Hrvatske seljačke stranke od 2012.-2016. zaključuje se kako je borba za prava seljaka i radništva evidentna kroz težnju za uravnoteženim regionalnim razvojem i revitalizacijom sela, otoka, brdskih i planinskih područja, a borba za radnike u ukazivanju na potrebu snažnije zaštite prava radnika.

Stranka stavlja osobit naglasak na obitelj kao stup društva te na potrebu promicanja kulturnih i tradicijskih vrijednosti. Jednako tako, program stranke je usklađen sa horizontalnom strageijom razvoja Europske unije – „Europa 2020.“ u kojoj se promiče pametan, integrativan i održiv rast. Program HSS se u brojnim točkama podudara s navedenim Strateškim dokumentom.

LITERATURA

1. Boban, Branka. Demokratski nacionalizam Stjepana Radića. Zavod za Hrvatsku Povijest Filozofskog Fakulteta Sveučilišta, 1998.
2. Boban, Branka. Ivan Peršić o Stjepanu Radiću: u povodu knjige Kroničarskih spisa Ivana Peršića. Časopis za suvremenu povijest 35:1/2003., str. 261-284.
3. Boban, Branka. Shvaćanja Antuna i Stjepana Radića o mjestu i ulozi seljaštva u gospodarskom, društvenom i političkom životu. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 12:1/1979., str. 265-304.
4. Boban, Branka. Vladko Maček u emigraciji—od izlaska iz zemlje do odlaska u SAD. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 39:1/2007., str. 243-258.
5. Budimir, Davorka. Hrvatska politička elita na početku demokratske tranzicije. Anali Hrvatskog politološkog društva 7:1/2011., str. 73-97.
6. Cipek, Tihomir, Šadek, Vladimir. Teorija republikanizma Stjepana Radića. Historijski zbornik 62:2/2011., str. 411-425.
7. Cvrtnjak, Tamara, Vuković, Ksenija, Kedmenec, Irena. Poticanje samostalnijeg tržišnog nastupa: stavovi hrvatskih poljoprivrednika. Ekonomska misao i praksa, 1/2013, str. 161-176.
8. Državno povjerenstvo Republike Hrvatske.
<http://www.izbori.hr/ws/index.html?documentId=8BD9243DD4840AD3C1257C5C004BF6B3>, 10. rujna 2016., str. 3.
9. Dugački, Vlatka. Slovačke manjinske tiskovine u međuratnoj Jugoslaviji (1918–1941). *Studia lexicographica* 5:2(9)/2013., str. 51-84.
10. Heka, Ladislav. Hrvatsko-ugarska nagodba u zrcalu tiska. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 28:2/2007., str. 931-971.
11. Horvat, Rudolf. Hrvatska na mučilištu. Hrvatski Rodoljub, Zagreb, 1942.
12. Hrvatska seljačka stranka Stjepana Radića,
<http://www.croatianhistory.net/etf/hss.html>, 18. rujna 2016., str. 1.
13. Hrvatska seljačka stranka. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_8322, 07. rujna 2016., str.1.
14. Janjatović, Bosiljka. Hrvatska 1928.-1934. godine: vrijeme organiziranih političkih ubojstava. *Povijesni prilozi*, 13:13/1995, str. 219-244.

15. Janjatović, Bosiljka. "Uvreda Veličanstva": teži zločin u karadorđevićevskoj kraljevini." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 30:1/1998., str. 245-256.
16. Jurlina Alibegović, Dubravka. Izazovi efikasnog vođenja regionalne politike u Hrvatskoj. *Političke analize* 5:17/2014., str. 30-34.
17. Kardum, Livija, Gajski, Bruno. The 1903 crisis of dualism in Austria-Hungary. *Politička misao*, 49:3/2012., str.97-123.
18. Koalicija narodnog sporazuma, <http://proleksis.lzmk.hr/31623/>, 16. rujna 2016., str. 1.
19. Kolar-Dimitrijević, Mira. Kako su narodnjaci pobijedili na izborima 1871.?(Nepoznata brošura Ivana Mažuranića?). *Povijesni prilozi*, 14:14/1996., str. 163-207.
20. Kolar-Dimitrijević, Mira. *Povijest novca u Hrvatskoj od 1527. do 1941. godine.* Zagreb: Hrvatska narodna banka, 2013. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 53:2/2015., str. 531-533.
21. Mašić, Barbara. Stranačka struktura Hrvatskog sabora 1990.-2010. *Pravnik* 44:89/2011., str. 67-82.
22. Matijević, Zlatko. *Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919.-1928.).* Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 32:1/2000, str. 257-266.
23. Matković, Hrvoje, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 1999.
24. Mulaosmanović, Admir. Plan Kontakt-grupe i politika Alije Izetbegovića 1994. godine. *Prilozi* 41/2012., str. 203-222.
25. Mužić, Ivan. *Stjepan Radić u Kraljevini SHS.* Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1990.
26. Nejašmić, Ivan. *Iseljavanje iz Hrvatske u evropske i prekomorske zemlje od sredine 19. stoljeća do 1981. godine—pokušaj kvantifikacije.* *Migracijske i etničke teme*, 6:4/1990., str. 511-526.
27. *Osnovne odrednice Programa HSS od 2012.-2016.* <http://www.hss.hr/programa/programi/>, 19. rujna 2016.
28. Perić, Ivo. *Stjepan Radić 1871. – 1928.* Dom i Svijet, Zagreb, 2003.
29. Ramet, Sabrina P. *Vladko Maček i Hrvatska seljačka zaštita u Kraljevini Jugoslaviji.* *Časopis za suvremenu povijest* 1/2011, str. 137-154.

30. Ratej, Mateja. Kratkotrajna suradnja Slovenske ljudske stranke sa Stjepanom Radićem–Blok narodnog sporazuma i seljačke demokracije. Časopis za suvremenu povijest 2 /2009, str. 523-542.
31. Rychlik, Jan. Braća Radić i Hrvatska seljačka stranka. Zbornik Janković, 1:1/2015., str. 91-99.
32. Schmidt, Amy. Vladko Maček i Hrvatska seljačka stranka: prizori iz izbjeglištva. Časopis za suvremenu povijest 37:2/2005., str. 407-422.
33. Statut A-HSS. https://www.google.hr/search?q=A-HSS+pravica+po%C5%A1tenje&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab&gfe_rd=cr&ei=N0riV7uyMavs8wf9jLOIBQ, 07. rujna 2016., str. 1.
34. Tuđman, Franjo. Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941., II. knj., Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1993., str. 32.-33.
35. Vlajčić, Gordana. Ideološka polazišta Stjepana Radića i Seljačke internacionale u pregovorima o suradnji 1924. Politička misao 33:2-3/1996., str. 234-253.
36. Vrbošić, Josip. Povijesni pregled razvitka županijske uprave i samouprave u Hrvatskoj. Društvena istraživanja, 1:1/1992., str. 55-68.